

ПЛАТІЖНА СИСТЕМА ЯК ПРАВОВА ФОРМА

PAYMENT SYSTEM AS A LEGAL FORM

Ковальчук А.С., аспірантка кафедри фінансового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається проблема визначення поняття платіжної системи в умовах змін чинного законодавства України. В контексті такого питання вказується, що не дивлячись на активне використання категорії «правова форма» є наявною неоднозначність її розуміння як в загальній теорії права, так і в фінансово-правовій науці. Акцентується увага на тому, що спеціальні наукові дослідження правової форми публічних фінансів в контексті визначення та правового регулювання платіжних систем не проводилися.

Здійснюється розгляд правової форми надання платіжних послуг як визначеної правовими нормами організаційної моделі здійснення такої діяльності. Вказується на необхідність системного висвітлення організаційно-правової структури платіжної системи, а також особливостей юридичної регламентації процедур надання платіжних послуг. Автором підкреслено, що в контексті змін чинного національного законодавства України проблема визначення поняття «платіжна система» все ще залишається остаточно не вирішеною. Розроблені дефініції, які спиралися на законодавче визначення платіжних систем в нових юридичних реаліях втратили свою актуальність. Сприйняття платіжної системи як правової форми надання платіжних послуг потребує уточнення через проблему розуміння поняття «правова форма» як наукою загальної теорії права, так фінансово-правовою наукою. Один із шляхів подолання такої проблеми полягає у розгляді правової форми надання платіжних послуг як визначеної правовими нормами організаційної моделі здійснення такої діяльності. Це передбачає системне висвітлення організаційно-правової структури платіжної системи, а також особливостей регламентації процедур надання платіжних послуг.

Ключові слова: платіжна система, платіжні послуги, правова форма, ринки фінансових послуг, фінансова діяльність, фінансова система.

The article deals with the problem of defining the concept of payment system in the context of changes in the current legislation of Ukraine. In the context of this issue, the author points out that despite the active use of the category «legal form», there is an ambiguity in its understanding both in the general theory of law and in financial and legal science. The author emphasizes that no special scientific research has been conducted on the legal form of public finance in the context of definition and legal regulation of payment systems.

The author considers the legal form of payment services as an organizational model of such activities defined by legal provisions. The author emphasizes the need for systematic coverage of the organizational and legal structure of the payment system, as well as the specifics of legal regulation of payment services provision procedures. The author emphasizes that in the context of changes in the current national legislation of Ukraine, the problem of defining the concept of «payment system» still remains unresolved. The developed definitions based on the legislative definition of payment systems have lost their relevance in the new legal realities. The perception of a payment system as a legal form of payment services needs to be clarified due to the problem of understanding the concept of «legal form» by both the science of general legal theory and financial and legal science. One way to overcome this problem is to consider the legal form of payment services as an organizational model of such activities defined by legal norms. This implies systematic coverage of the organizational and legal structure of the payment system, as well as the specifics of regulating the procedures for providing payment services.

Key words: payment system, payment services, legal form, financial services markets, financial activity, financial system.

Актуальність теми даної статті визначається потребами удосконалення механізму правового регулювання платіжних систем в Україні, а також подолання, в контексті розвитку фінансово-правової теорії, проблеми розуміння поняття «правова форма». Особливості актуалізації такого питання пов'язані також з необхідністю уточнення поняття «платіжна система», що зумовлено варіативністю такого визначення в науці фінансового права.

Вивчення наукових публікацій з проблеми визначення поняття «платіжна система» вказують не тільки на високу варіативність існуючих дефініцій, але також і на широкий спектр підходів до вирішення такого питання. Складнощі його вирішення, крім того, полягають у низькому рівні розробленості у фінансово-правовій теорії питання правової форми публічних фінансів (фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування), яке потребує нагальної уваги у нових економічно-політичних та техніко-технологічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, не дивлячись на важливість чіткого розуміння поняття «правова форма» для фінансово-правової науки, активних комплексних наукових досліджень з такого питання до останнього часу не здійснювалося. Зазвичай така категорія активно використовується в навчальній літературі [1, 6; 2, 48; 3, 16–17 та ін.], але до цього часу вона не стала предметом спеціальних наукових досліджень. Разом з тим, слід зазначити, що немало фахівців за останні роки у своїх публікаціях розглядали окремі аспекти за тематикою правових форм фінансової діяльності держави. Серед них ми можемо вказати Гетманець О.П. [4], Іванець Л.В. [5],

Нестеренко А.С. [6], Пасінович І.І. [5], Попадинець І.І. [7] та ін. Більш-менш акцентованою на такій проблемі можна вважати статтю Алісова Є.О. «Про правові форми фінансової діяльності держави»[8], яка хоча й була спеціально присвячена вказаним питанням, проте з часу її виходу друком вже пройшло досить багато часу, а тому її положення потребують критичного сприйняття у нових економічно-політичних та техніко-технологічних умовах. До того ж, комплексно розгляд платіжної системи як правової форми у фінансово-правовій науці на здійснювався. Спеціальні наукові розшуки з питання правової форми в контексті визначення та правового регулювання платіжних систем не проводилися.

Виклад основного матеріалу. Ні для кого в даний час не є таємницею та жорстка наукова дискусія, яка вже не один рік ведеться відносно поняття «платіжна система». Зі змінами, що відбулися за останні роки в національному законодавстві України, на привеликий жаль, проблема визначення такого поняття не тільки не вирішена, але вона стала ще більш заплутаною. Наукові платформи, які виходили з законодавчого визначення пошукуваної дефініції з набуттям чинності новими актами законодавства втрачали свій сенс. Представники інших позицій в науці спрямовані на пошук нових аргументів, що підтвердять їх актуальність та обгрунтованість.

Вкажемо, що важливим етапом в правовому регулюванні платіжних систем в нашій країні стало прийняття Закону України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року № 1591-IX [9], який докорінно вплинув як на стан законодавчого забезпечення утворення

та функціонування платіжних систем, так і визначив для наукової думки необхідність перегляду багатьох наукових здобутків у безпосередньому зв'язку з законодавчими новаціями. В контексті аналізу такого нормативно-правового акту ми раніше вже позначили свою точку зору на проблему, що розглядається, визначивши платіжну систему як правову форму надання платіжних послуг [10, 16]. Проте в процесі обговорення такої позиції виникла необхідність її уточнення, актуалізувалася потреба у наданні окремих пояснень щодо висловленої думки.

Зокрема, є доцільним більш детально розкрити авторське бачення застосування категорії «правова форма» відносно поняття «платіжна система». Слід наголосити, що проблема утрудненого розуміння поняття «правова форма фінансової діяльності держави» загалом, так і використання словосполучення «правова форма» відносно платіжної системи – зокрема, багато у чому визначена недостатнім вивченням такого питання як наукою загальної теорії права, так і проблемами у фінансово-правовій науці. В даному разі вбачається доречним навести точку зору Алісова Є.О. про те, що хоча така категорія є усталеною для правової науки, вона, водночас, є певною абстрактною теоретичною конструкцією, якій притаманна неоднозначність розуміння і відсутність правового закріплення. На його обґрунтовану думку, у науковому обігу поряд із застосуванням терміну «форма фінансової діяльності держави» використовуються й інші, схожі чи тотожні йому за своїм значенням. Мова йде про застосування щодо сфери правового регулювання публічних фінансів словосполучень «правова форма», «форма правового регулювання», «юридична форма державної діяльності». У фінансово-правовій літературі зустрічаються також категорії «правова основа публічної фінансової діяльності», «форма реалізації норм фінансового права», а також «форма здійснення фінансової діяльності» [8, 8].

Схожу думку стосовно визначення поняття фінансової системи позначила Латковська Т.А., коли вказала, що відсутність його законодавчого визначення призводить і до різного тлумачення цього поняття і, відповідно, до різного розуміння його змісту та структури [11, 45]. З чим ми цілком погоджуємося, оскільки такі лакуни в теорії фінансового права не сприяють дієвості правового регулювання фінансових відносин, а відтак не відповідають публічним інтересам, сприяють розладу як фінансової системи у цілому, так і окремих її елементів. А це є важливим так як існує чітке розуміння того, що переважна більшість фінансових конструкцій в економічному сенсі не можуть існувати взагалі без відповідного правового оформлення [12, 3]. До цього слід додати думку О.А. Лукашева про те, що фінансові правовідносини є юридичною формою вираження фінансових відносин, коли останні можуть існувати виключно в правовій формі [13, 48]. Це цілком вірно стосовно платіжних систем, законодавчий підхід до визначення яких набув дещо іншого забарвлення у зв'язку з останніми змінами національного законодавства України, а вказані вище теоретичні підходи є визначальними для розуміння того, чим усе-таки є платіжна система.

Щодо цього примітною є позиція Нестеренко А.С., яка вказує на те, що сфера фінансових послуг – це складне фінансово-правове утворення, що зосереджує низку важливих ринків у фінансовій системі, які перебувають у певній ієрархії і взаємодії та мають регулюватися фінансовим правом. Функціонування фінансового ринку забезпечується через відповідні інституції – ринок фінансових послуг, який відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання (підприємницькими структурами, державою і громадянами – у процесі їхньої фінансової діяльності) через фінансово-кредитний механізм (зокрема, його інститути) та не має речової форми [6, 30]. Така наукова платформа є цікавою, по-перше, через сприйняття як фінансового

ринку у цілому, так і ринку фінансових послуг як фінансово-правового утворення, тобто їх розгляд з позицій публічного права. По-друге, вона звертає увагу на те, що ринок фінансових послуг відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів, проте не має речової форми. По-третє, в контексті правового оформлення підкреслюється зв'язок таких понять як «ринок фінансових послуг», «рух фінансових ресурсів», «фінансова діяльність», «фінансова система» та «фінансові послуги».

Це є важливим в контексті положень Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року № 2664-III, а згідно п. 8 ст. 4 якого до фінансових послуг включаються фінансові платіжні послуги [6, 30]. Фактично є сенс вести мову як про правове оформлення ринків фінансових послуг на макрорівні, так і про аналогічне оформлення платіжних систем, як надавачів фінансових платіжних послуг (на мікрорівні).

Беззаперечно, сприйняття ринку фінансових послуг як явища, яке уособлює форми організації руху фінансових ресурсів, з правових позицій необхідно підтримувати, але, водночас, твердження про те, що він не має речової форми потребує додаткових пояснень. Річ у тім, що ринок фінансових послуг, як елемент фінансової системи, як наслідок правового оформлення та реалізації організуючого впливу держави, як прояв публічного інтересу усе-таки втілюється в конкретні організаційні структури та фінансові правовідносини, об'єктами яких виступають речові блага. Тому таке положення потребує додаткових аргументів в контексті зіставлення категорій «сутність» та «форма».

За таких умов, убачається можливим використати за аналогією підхід Алісова Є.О. до визначення поняття «правова форма фінансової діяльності держави» при розгляді терміну «платіжна система», через з'ясування змісту двох складових такої категорії – «правова форма» та «платіжні послуги», а також їх подальший синтез [8, 9]. При цьому складність такого завдання, головним чином, визначається не стільки необхідністю з'ясування сутності платіжних систем, як явища, скільки розумінням поняття «правова форма». У першому разі, ми сприймаємо сутність платіжних систем саме в контексті врегульованого нормами права конкретного виду діяльності – надання платіжних послуг.

Тоді, як проблема розуміння поняття «правова форма» є більш складною, має декілька аспектів та стикається з теоретичними суперечностями та непослідовностями. Тому слід погодитися з думкою Латковської П.П., який вважає, що використання термінів «правові форми» та «неправові (організаційні) форми» діяльності держави вимагає додаткових роз'яснень [15, 186]. Однозначного розуміння шляхів подолання такої проблеми поки не визначено. Один з наукових підходів полягає у розгляді правової форми діяльності (адміністративної, державної, фінансової, юридичної тощо) з позиції визначеної правовими нормами організаційної моделі її здійснення. Так, наприклад, за визначенням Аветисян М.Р. організаційно-правова форма господарювання це правова модель здійснення господарської діяльності, зміст якої складають взаємопов'язані організаційні та майнові елементи [16, 166].

Якщо застосувати таке бачення до поняття «платіжна система», то ми повинні системно розглядати як питання її організаційно-правової структури, так і особливості регламентації відповідних процедур діяльності з надання платіжних послуг. Зазвичай, термін «організаційно-правова форма» використовується щодо юридичних осіб, але з огляду на ст. 71 закону України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року № 1591-IX [9] убачається можливим вести мову про договірну спільну діяльність учасників платіжної системи, що ставить окреме питання її персоніфікації на ринку платіжних послуг.

Висновки. В контексті змін чинного національного законодавства України проблема визначення поняття «платіжна система» все ще залишається остаточно не вирішеною. Розроблені дефініції, які спиралися на законодавче визначення платіжних систем в нових юридичних реаліях втратили свою актуальність. Сприйняття платіжної системи як правової форми надання платіжних послуг потребує уточнення через проблему розуміння поняття

«правова форма» як наукою загальної теорії права, так фінансово-правовою наукою. Один із шляхів подолання такої проблеми полягає у розгляді правової форми надання платіжних послуг як визначеної правовими нормами організаційної моделі здійснення такої діяльності. Це передбачає системне висвітлення організаційно-правової структури платіжної системи, а також особливостей регламентації процедур надання платіжних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фінансове право: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів / [Д. А. Бекерська, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко та ін.] ; за ред. Д. А. Бекерської та Л. К. Воронової. Київ: Вентурі, 1995. 272 с.
2. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
3. Фінансове право: підручник / О.О. Дмитрик, Є.О. Алісов, Д.А. Кобильнік та ін. ; за ред. О.О. Дмитрик. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 466 с.
4. Гетманець О.П. Бюджет як фінансово-правова форма забезпечення діяльності національної поліції України. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/35.pdf (дата звернення: 09.03.2023).
5. Пасінович І.І., Іванець Л.В. Проблема правової ідентифікації суб'єктів господарювання та їх фінансової діяльності. *Регіональна економіка*. № 1. 2016. С. 178–187.
6. Нестеренко А.С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання: автореф. ... докт. юрид. наук. Одеса: Національн. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. 38 с.
7. Попадинець І.І. Визначення організаційно-правових форм фінансового контролю: проблемні питання теорії та практики. *Право і суспільство*. № 1. 2018. С. 222–227.
8. Алісов Є. О. Про правові форми фінансової діяльності держави. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4, ч. 2. С. 7–14.
9. Про платіжні послуги: закон України від 30 червня 2021 року № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 18.09.2022).
10. Ковальчук А.С. Про визначення поняття «платіжна система» в контексті змін чинного законодавства України. *Право та інновації*. 2022. № 1 (37). С. 16–21.
11. Латковська Т.А. Сучасний стан та актуальні проблеми публічної фінансової системи. *LEX PORTUS*. № 4 (18). 2019. С. 42–61.
12. Фінансове право: посіб. для підгот. до іспитів / Д.О. Білінський, І.М. Бондаренко, О.О. Головашевич та ін. Харків: Право, 2018. 212 с.
13. Лукашев О.А. До питання щодо організаційно-майнової природи фінансового правовідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. URL: <http://www.apdr.in.ua/v56/08.pdf> (дата звернення: 18.09.2022).
14. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/ed20010712#Text> (дата звернення: 18.09.2022).
15. Латковський П.П. Фінансова діяльність та юридична діяльність: їх правова сутність. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2022 р., № 4 (78). С. 183–187.
16. Аветисян М.Р. Організаційно-правова форма господарювання. Дис... канд. юрид. наук. Вінниця: Донецький національн. ун-т імені Василя Стуса, 2019. 199 с.
17. Резнікова В.В. Правові форми здійснення спільної господарської діяльності в Україні. *Українські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 168–175.